
CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA TAZLĂU (JUD. NEAMȚ)

de Lia Bătrâna
și Adrian Bătrâna

Cercetările arheologice inițiate în anul 1984 la fosta Mănăstire Tazlău – ctitorie ridicată de domnitorul Ștefan cel Mare¹ – au fost prilejuite de debutul lucrărilor de conservare și restaurare ale ansamblului, afectat de scurgerea timpului, precum și de cutremurul din 1977. Deși cu caracter destul de restrâns, sondajele s-au desfășurat atât în incinta ansamblului monastic, cât și în exteriorul său, la locul numit *Sub Chetronia* sau *La Ceriul Mănăstirii*, acolo unde tradiția locală păstrează amintirea unei mai vechi mănăstiri.

Incinta ansamblului

Suprafața din incinta ansamblului ctitorit de Ștefan cel Mare a fost cercetată printr-un număr de patru secțiuni, dintre care două (S. 1 și S. 2) au fost dispuse pe fațada nordică a caselor „egumenești”, iar celelalte (S. 3 și S. 4) pe latura sudică a edificiului central (fig. 1).

O primă observație se referă la absența în suprafața cercetată a oricăror mărturii materiale anterioare momentului constructiv ștefanian.

Cât privește dinamica organizării incintei, observațiile de natură stratigrafică ne arată că *cea mai veche fază de construcție este reprezentată de corpul central al caselor zise „egumenești”*. Acestui corp i s-au adosat atât zidul de incintă spre sud, cât și alte încăperi, spre est și vest. Într-o primă etapă de funcționare, în jurul corpului central al caselor s-a amenajat un trotuar de cărămizi. Intrarea în clădire era dispusă pe latura de nord și era facilitată de existența a trei trepte (fig. 1-2). Ulterior, când biserica a fost terminată, a fost realizată o alee din bolovani de râu (fig. 1-2), menită să ușureze legătura între corpurile de locuit și edificiul central. Din punct de vedere stratigrafic, această alee vine să probeze *anterioritatea corpului de locuit de pe latura de sud în raport cu edificiul central*. Această concluzie este întărită de textul unor documente scrise, asupra cărora vom zăbovi în rândurile următoare, și care plasează momentul ridicării primului corp de clădiri de locuit în jurul anului 1480.

¹ N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor feudale din Moldova*, București, 1976, p. 300.

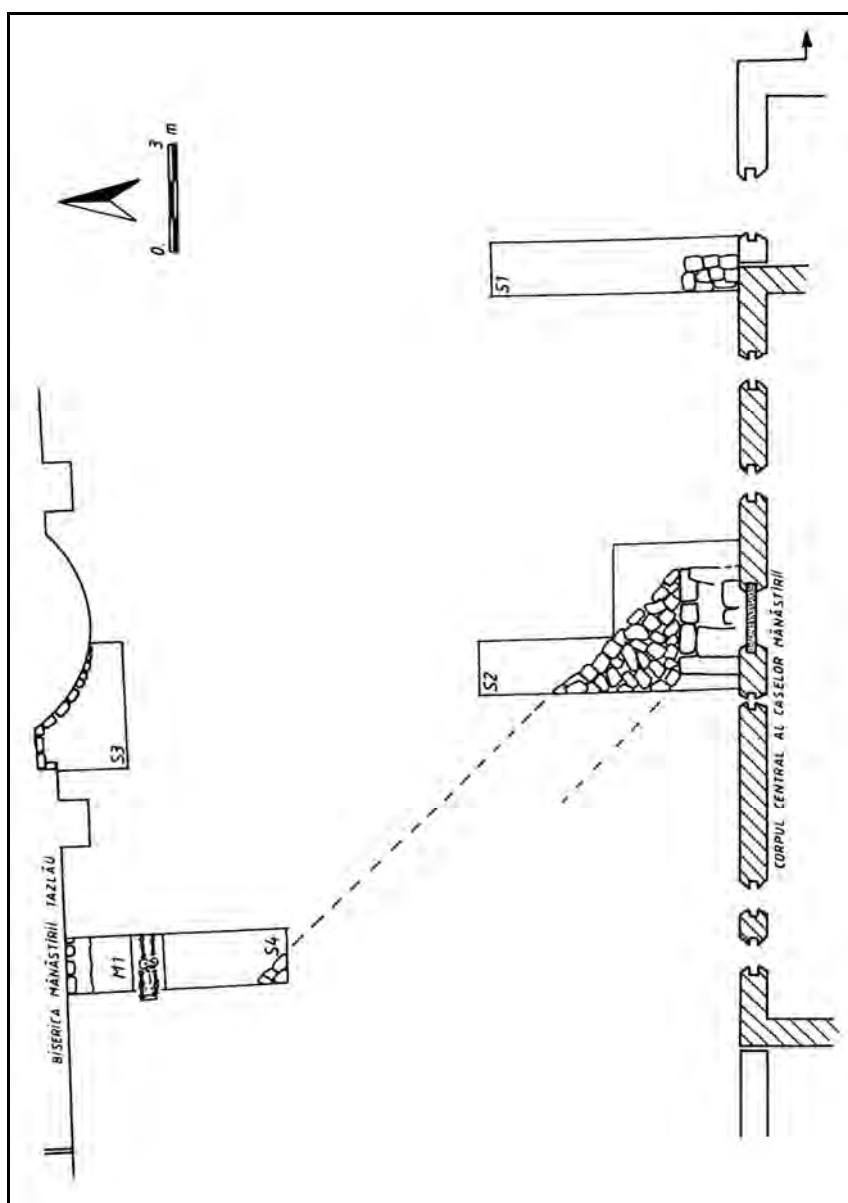

Fig. 1. Tazlău. Planul suprafețelor cercetate din incinta Mănăstirii Tazlău.

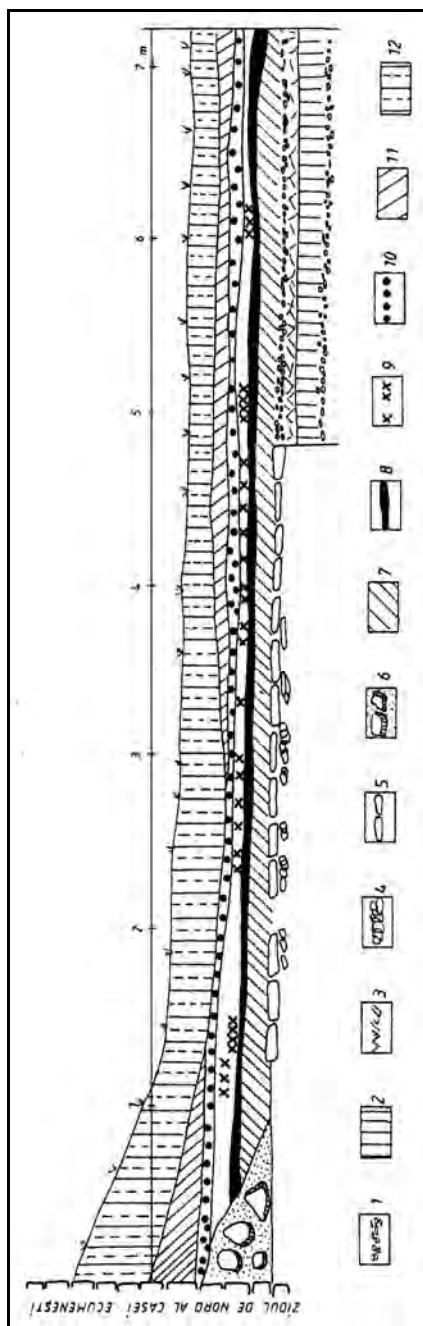

Fig. 2. Tazlău. Profilul de vest al S. 2. Succesiunea depunerilor: 1 – strat de prundiș; 2 – strat de argilă; 3 – pământ castaniu; 4 – pavaj de cărămidă; 5 – pavaj din piatră de râu; 6 – umplutură din piatră, cărămidă și pământ cenușiu; 7 – strat de pământ castaniu închis cu fragmente de cărămidă și piatră; 8 – strat de mortar; 9 – strat de pământ castaniu cu urme de arsură; 10 – strat de mortar; 11 – strat de pământ castaniu cu mortar și cărămidă spartă; 12 – strat de pământ vegetal.

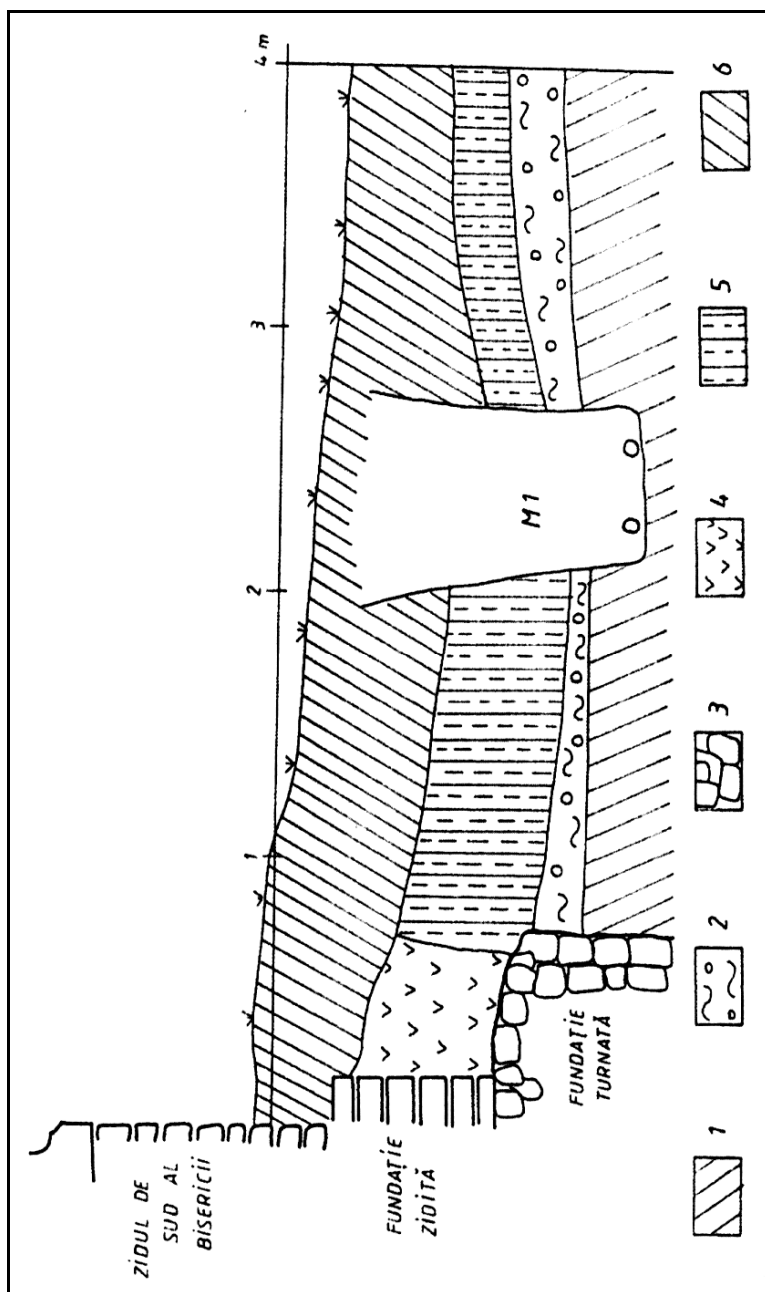

Fig. 3. Tazlău. Profilul de est al S. 4. Succesiunea depunerilor: 1 – argilă galbenă cu prundiș (strat steril); 2 – pământ castaniu; 3 – fundație turnată; 4 – argilă (șanț de fundație); 5 – argilă amestecată cu prundiș; 6 – pământ vegetal.

Mai întâi însă, să vedem ce ne spun cele două secțiuni (S. 3 și S. 4), dispuse pe latura de sud a edificiului central. O primă observație se referă la tehnica de construcție a fundației (fig. 3): un prim registru este lucrat prin turnare și decroșează cu 0,75 m în raport cu elevația, pentru ca cel de-al doilea să se retragă cu 0,55 m și să fie realizat prin zidire pe o înălțime de 0,62 m. În ambele cazuri este utilizată piatra și mortarul. Această modalitate puțin obișnuită de realizare a fundației se poate datora modificării proiectului de construcție, așa după cum poate să reprezinte și o soluție menită să asigure o mai bună stabilitate a edificiului, în condițiile unui sol puțin compact. Răspunsul îl poate oferi o cercetare mai amplă, care să atingă talpa fundației în mai multe puncte.

Același caracter restrâns al cercetărilor a făcut ca din cuprinsul necropolei ce s-a organizat în jurul bisericii să nu poată fi surprins și cercetat decât un singur mormânt. Acesta adăpostește trupul monahului Partenie, după cum ne indică inscripția incizată pe una din cărămizile așezate în jurul capului său.

Locul numit *Sub Chetronia* sau *La Ceriul Mănăstirii*

Cercetarea locului numit *Sub Chetronia* sau *La Ceriul Mănăstirii* ne-a fost sugerată, pe lângă tradiția locală, de existența unei știri documentare, adeseori invocată atunci când se are în vedere activitatea ctitoricească din prima jumătate a secolului al XV-lea.

Este vorba de uricul din 9 octombrie 1424, prin care Alexandru cel Bun dăruia „adevăratelor” sale „slugi” Toader și Lie „un loc de Tazlău, la obârșia Frumosei, unde ieși din pădure, mai sus de Metești, ca să-și așeze mănăstire²”. Pe baza acestui document, numeroși istorici și istorici de artă au presupus existența unui „Tazlău Vechi” – monument anterior celui ctitorit de Ștefan cel Mare –, al cărui amplasament nu a putut fi precizat.

În anul 1956, preotul comunei Tazlău, Gh. Vârtolaș, ajutat de câțiva săteni, efectuează dezvelirea ruinelor din punctul *Sub Chetronia*³, acolo unde tradiția păstra amintirea existenței unui mai vechi așezământ monastic. *Sub Chetronia* este o terasă aflată spre limita de vest a satului Tazlău, la o distanță de cca. 400 m spre sud-vest de ctitoria lui Ștefan cel Mare, la poalele unui deal, de unde se deschide o pitorească perspectivă asupra Văii Tazlăului. Potrivit succintului raport publicat, temelile dezvelite ar fi aparținut „bisericii primare” și au fost lucrate din piatră cioplită legată cu mortar. Lungimea construcției era de 12 m, iar lățimea de 5,50 m⁴.

În teren, dezvelirea temelilor a fost urmată de plantarea unor puieți de brad, chiar pe traseul zidurilor, și de amplasarea unei cruci din beton în mijlocul altarului. Odată cu trecerea anilor, traseul fundațiilor a fost acoperit de un strat de pământ vegetal, cu o grosime de 25 cm, iar puieții de brad s-au transformat în brazi falnici, ale căror rădăcini au dislocat în bună măsură pietrele zidăriei.

² DRH, A, I, București, 1975, doc. 59, p. 85.

³ Gh. Vârtolaș, *Biserica din Tazlău*, în *MMS*, 11-12, 1958, p. 93.

⁴ *Ibidem*.

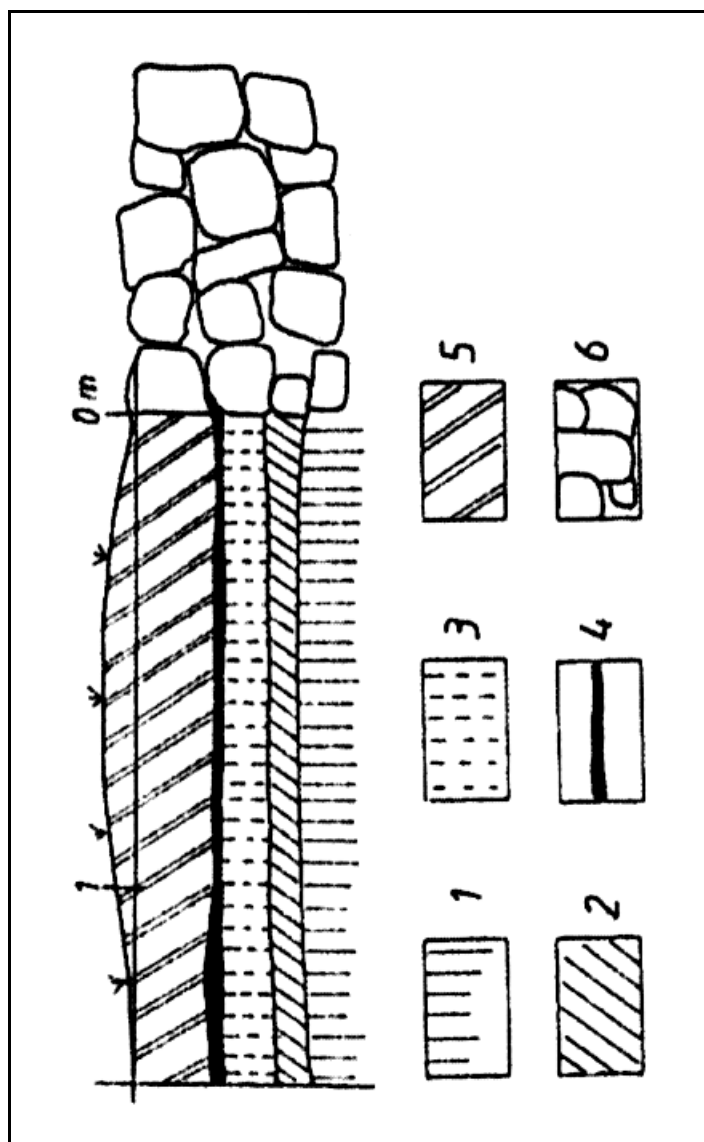

Fig. 4. Tazlăul Vechi - *Sub Chetronia*. Profilul de vest al S. 1. Succesiunea depunerilor: 1 – argilă galbenă (strat steril); 2 – strat de argilă cenușie cu materiale neolitice; 3 – argilă rezultată din șanțurile de fundație; 4 – mortar (nivel de construcție); 5 – umplutură din argilă galbenă; 6 – fundație din piatră.

La rândul nostru, am inițiat cercetarea sistematică a acestor vestigii urmărind a aduna precizări atât de ordin planimetric, cât și de ordin cronologic. De la bun început, s-a putut constata că decaparea efectuată în 1956 a afectat în bună măsură stratigrafia zonei, astfel încât nu ni s-a păstrat decât o parte din succesiunea depunerilor arheologice (fig. 4). Solul steril apare la adâncimea de 0,40 m și este suprapus de un strat de pământ cenușiu, ce conține fragmente ceramice și unelte de silex specifice culturii Starčevo-Criș⁵.

Următoarea depunere este reprezentată de un strat de argilă galbenă, suprapusă la rândul ei de nivelul de construcție – așchii de piatră și cuiburi de var – al lăcașului de cult. Argila galbenă – curată și bine compactată –, depusă doar în suprafață interioară a edificiului, a avut menirea de a ridica și orizontaliza nivelul de călcare, în vederea amenajării unei pardoseli care, din păcate, nu s-a mai păstrat, fiind decapată în anul 1956. Și tot până la această cotă de nivel a fost dezafectată și zidăria, care nu se mai păstrează decât pe adâncimea de 0,40-0,50 m. Absența unei cantități mai consistente de piatră și mortar – chiar în condițiile unei recuperări sistematice a materialelor de construcție – precum și adâncimea puțin profundă a fundațiilor, demonstrează că vestigiile descoperite au aparținut unei biserici cu o suprastructură de lemn așezată pe o fundație și, probabil, pe un soclu lucrat din piatră și mortar.

Traseul fundațiilor ilustrează existența unei *biserici din categoria celor de plan dreptunghiular*, alcătuită din altar și naos, cu lungimea de 11,50 m și lățimea de 5 m (fig. 5).

Altarul adânc este decroșat la interior și exterior în planul tâmplei și prezintă o absidă a cărui traseu este în formă de mâner de coș. Forma teșită a absidei ne permite să bănuim că elevația – realizată din bârne de lemn – va fi avut un traseu poligonal, foarte probabil cu cinci laturi (fig. 6).

Naosul – de formă alungită – prezintă, drept principală caracteristică, câte două perechi de pilaștri angajați fundațiilor de nord și de sud. Aceștia trebuie să fi servit descărcării arcelor dublouri, ce vor fi sprijinit bolta semicilindrică a acestei încăperi (fig. 6).

Șirul de brazi plantat în lungul laturilor de nord, est și vest ale lăcașului de cult a împiedicat cercetarea acestor suprafețe. În schimb, pe latura de sud au fost tratate două secțiuni (S. 7 și S. 8) ce nu au putut fi, însă, racordate la zidăria edificiului. În această zonă, într-un strat de pământ cafeniu, corespunzător perioade de funcționare a lăcașului, s-au descoperit fragmente ceramice smălțuite și de uz, caracteristice secolului al XV-lea. Deși în cantitate redusă, materialul ceramic recoltat, alături de elementele de ordin planimetric, de mijloacele tehnice și de realizare, ca și de izvoarele scrise, susțin *încadrarea cronologică a vestigiilor descoperite în cursul secolului al XV-lea*, perioada sa de funcționare nedepășind limita superioară a veacului amintit.

În ceea ce privește structura arhitectonică a edificiului, se pot stabili unele analogii cu biserica de lemn de la Târgu Trotuș, datată în a doua jumătate a secolului al XIV-lea⁶, și cu cea a fostului sat Răciuleni (astăzi aflat pe raza satului Fântâna Mare, comuna Vadu Moldovei, județul Suceava), ridicată la începutul secolului al XV-lea⁷.

⁵ Identificarea materialelor o datorăm regretatului coleg Șt. Cucuș.

⁶ Al. Artimon, *Noi contribuții arheologice privind istoria așezării urbane de la Trotuș, în Carpica*, XVI, 1984, p. 101-126.

⁷ L. Bătrâna, O. Monovanu, A. Bătrâna, *Cercetările arheologice din zona Fântâna Mare-Spătărești (com. Vadu Moldovei, jud. Suceava)*, în *CercArh*, VIII, 1986, p. 85-86.

Cât privește *ctitorul și împrejurările* care au dus la apariția acestui prim și modest locaș, se ridică întrebarea dacă poate fi vorba de una și aceeași ctitorie, pe care urmau să o ridice mai sus pomeniții Toader și Lie, în poiana dăruită lor, în acest scop, de către Alexandru cel Bun, la Tazlău. Manifestăm însă serioase rezerve în legătură cu o posibilă identificare a monumentului cercetat cu cel pe care l-ar presupune uricul din 9 octombrie 1424. În primul rând, nu există nici o dovadă că așezământul presupus de acest act a ajuns să fie construit. Documentele păstrate dintre anii 1424-1481, deși pomenesc adeseori zona Tazlăului, cu așezările, satele, morile, prisăcile și iezerile sale⁸, niciodată nu fac aluzie la existența unui așezământ monastic, care să poată fi identificat cu cel în discuție. Pe de altă parte, o analiză atentă a aceluși document ne permite să apreciem că locul dăruit de domnitor lui Toader și Lie nu se află pe raza actualii comune Tazlău din jud. Neamț. Mențiunea expresă a „obârșiei Frumoasei” – apă de la care și-au luat numele satele Frumoasa și Schitu Frumoasa, din comuna Balcani (jud. Bacău) – ne îngăduie să plasăm locul în jud. Bacău. De altfel, numele satului Schitu Frumoasa pare să aibă la origine o apropiată așezare mănăstirească, existentă la 1820⁹ și ale cărei începuturi pot fi legate de inițiativa ctitoricească a slujitorilor lui Alexandru cel Bun.

În lipsa altor informații, nu ne rămâne decât să constatăm că modestul locaș ființa la mijlocul secolului al XV-lea și adăpostea o mică obște monahală, asupra căreia atenția domniei nu se va îndrepta decât mult mai târziu, așa după cum ne indică unele acte de danie pe care Ștefan cel Mare le emite între anii 1481-1491. Astfel, marele voievod dăruiește „mănăstirii pe care noi am făcut-o pe Tazlăul Mare¹⁰”, la 1 februarie 1481¹¹, la 12 martie 1481¹², la 16 ianuarie 1491¹³, la 20 aprilie 1491¹⁴ și la 15 octombrie 1491¹⁵, o serie de sate (Borilești, Drăgotești, Ursăști, Zănești, Burești), poieni, mori etc., în condițiile în care știm că biserica nu era încă ridicată, așa după cum reiese din pisania pusă la data de 8 noiembrie 1497¹⁶. Lunga perioadă (16 ani) scursă între data primei danii făcute de Ștefan cel Mare mănăstirii de la Tazlău și cea a sfințirii bisericii a fost bine sesizată în istoriografia română și a cunoscut diferite interpretări.

Al. Gonța arată că, alături de mănăstirile de la Putna și Voroneț, cea de la Tazlău primește danii încă înainte de ridicarea bisericii¹⁷. Gh. Vărtolaș¹⁸ face apel la un document considerat de primul său editor, I. Bogdan, „drept suspect¹⁹”, pentru a demonstra că daniile dintre 1481-1491 privesc o mănăstire pe care Ștefan cel Mare o ridicase încă de la începutul domniei sale și care, la data emiterii actului (30 octombrie 1458), era deja isprăvită. Actul s-a dovedit a fi un fals, iar editorii ultimelor colecții de documente îl scot din seria celor autentice.

⁸ DRH, A, II, București, 1976, doc. 107, 210.

⁹ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 300.

¹⁰ DRH, A, III, București, 1980, doc. 93.

¹¹ DRH, A, II, București, 1976, doc. 233.

¹² *Ibidem*, doc. 234.

¹³ DRH, A, III, București, 1980, doc. 93.

¹⁴ *Ibidem*, doc. 93.

¹⁵ *Ibidem*, doc. 100.

¹⁶ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, București, 1905, p. 220.

¹⁷ Al. Gonța, *Domeniile feudale și privilegiile mănăstirilor moldovenești în timpul domniei lui Ștefan cel Mare*, în BOR, LXXV, 5, 1957, p. 452.

¹⁸ Gh. Vărtolaș, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 903.

¹⁹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 21-24.

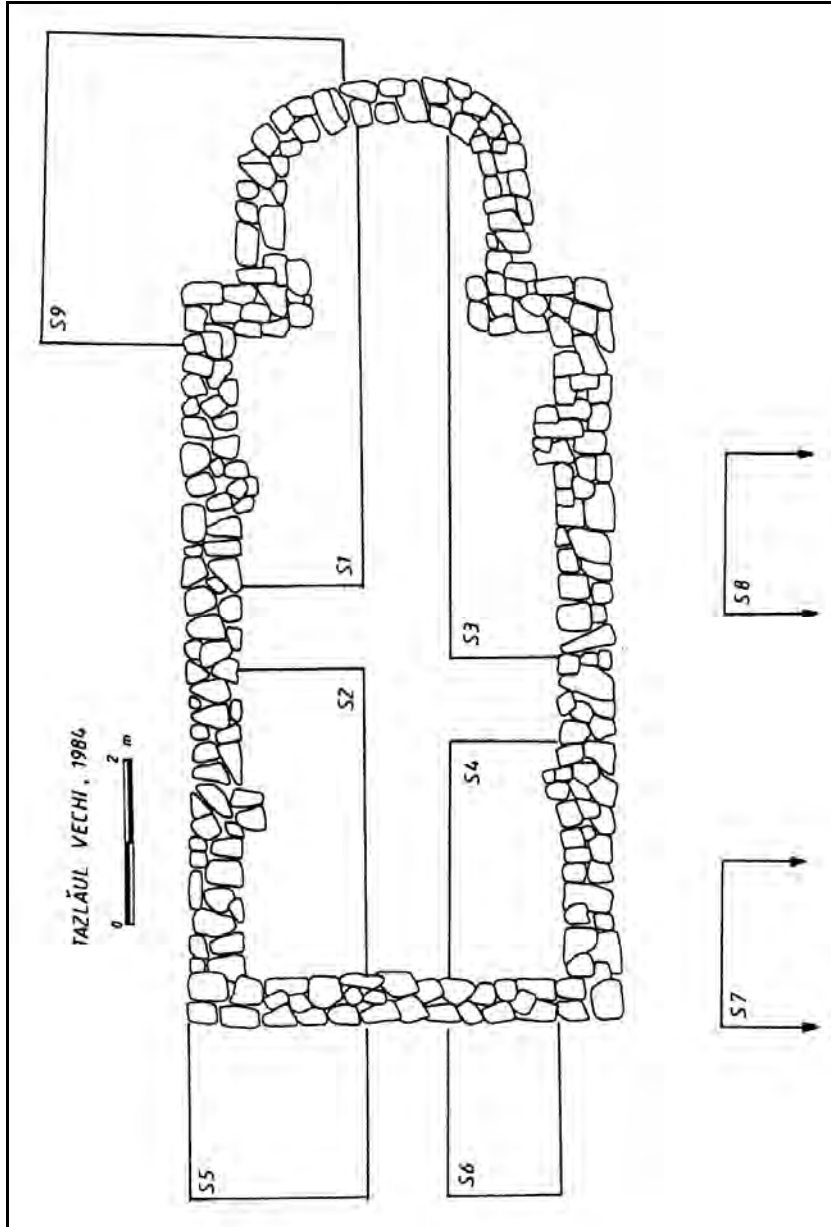

Fig. 5. Tazlăul Vechi - *Sub Chetronia*. Planul suprafețelor cercetate și traseul fundațiilor.

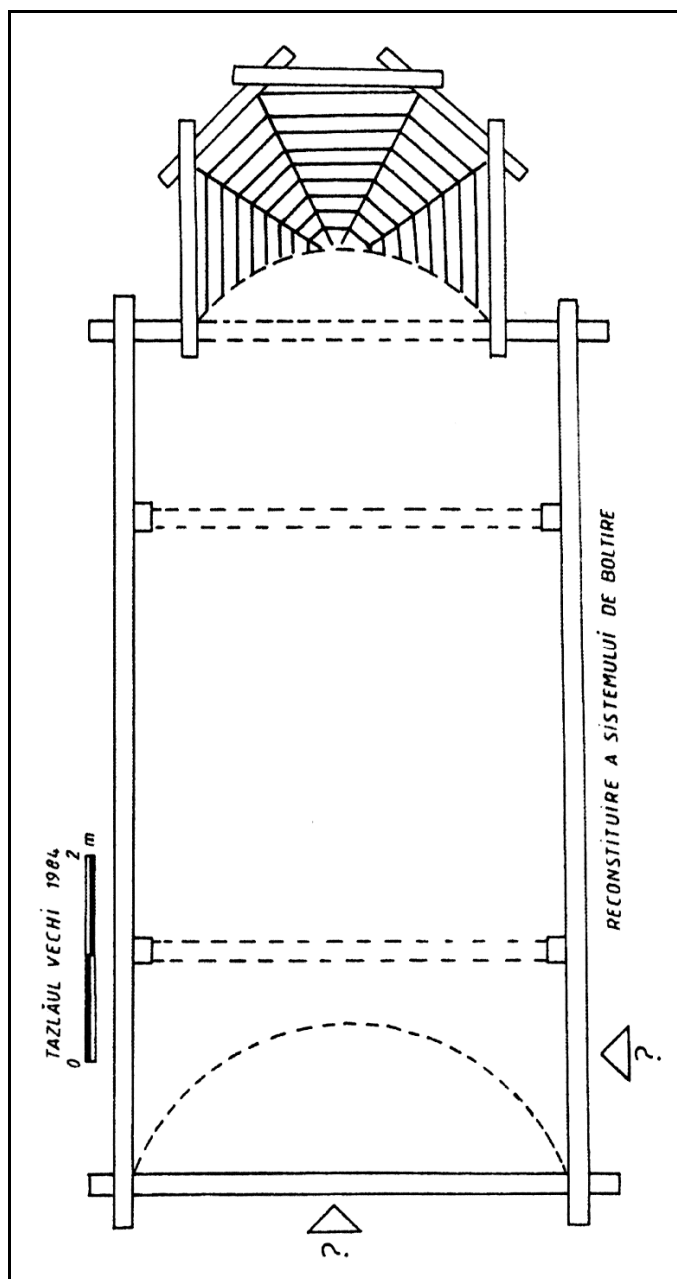

Fig. 6. Tazlăul Vechi - Sub Chetronia. Reconstituirea sistemului de boltire.

La rândul său, Episcopul Melchisedec, în ale sale *Notițe istorice*²⁰, consideră că la Tazlău – din moment ce domnul îi dăruiește mai multe sate, între 1481 și 1491 – exista o mănăstire înainte de 1496-1497. În sfârșit, ultimii editori ai colecției de documente caută să rezolve neconcordanța amintită atribuind lui Ștefan cel Mare două ctitorii: una pe Tazlăul Sărat, care va fi beneficiat de daniile din 1481 și 1491, și o alta pe Tazlăul Mare, ridicată în anii 1496-1497²¹.

În realitate, problema capătă o rezolvare cu ajutorul documentului emis la 4 iunie 1519²² de Ștefăniță Vodă, prin care domnitorul întărește Mănăstirii Tazlău toate daniile cuprinse în actele din 1481 și 1491. Informațiile conținute de acest uric – este vorba de hramul mănăstirii și localizarea ei – probează identitatea dintre așezământul ce primește daniile în 1481 și 1491 și cunoscuta ctitorie a lui Ștefan cel Mare de la Tazlău. De reținut că Ștefăniță Vodă întărește daniile amintite la rugămintea egumenului Paisie, care „s-a jăluit cu mare plângere²³” despre stricăciunile și prădăciunile pe care secuii le-au făcut mănăstirii – printre care arderea și ruperea privilegiilor – în timpul unei expediții de jaf întreprinse în Moldova cu câțiva ani mai înainte.

În funcție de datele oferite de cercetările arheologice, de izvoarele scrise, precum și de tradiția locului, putem reconstitui scenariul evenimentelor derulate la Tazlău în secolul al XV-lea după cum urmează: în prima jumătate a veacului al XV-lea, la Tazlău, în locul numit *Sub Chetronia*, funcționa deja un așezământ modest, deservit de o mică obște monahală. Înțelegând necesitatea existenței unui așezământ monahal puternic în această zonă, marele Voievod Ștefan va lua măsuri pentru sprijinirea obștei deja existente. Începe prin a-i dăruia sate, precum Borileștii, Drăgoteștii și Ursăștii, în 1481. Apoi, pe o terasă largă aflată la poalele vechiului așezământ, va începe ridicarea primelor componente ale noului ansamblu, reprezentate de casele egumenești, casele domnești, chiliile și puternicele ziduri de incintă. Totodată, pentru a-i spori veniturile și autoritatea, obștea va mai primi importante daniile în 1491. Acesta este și motivul pentru care în actul din 20 aprilie 1491²⁴ domnitorul se considera deja ctitor la Tazlău, menționând expres că beneficiara daniilor este mănăstirea „pe care noi am făcut-o pe Tazlăul Mare”. Biserica este ultima componentă a ansamblului care va fi construită. Până la 8 noiembrie 1497 – dată la care are loc sfințirea bisericii, potrivit pisaniei – obștea va continua să se servească de vechea biserică de lemn, aflată *Sub Chetronia*.

Noua biserică vine, așadar, să încununeze o activitate ctitoricească desfășurată pe parcursul a aproape două decenii, rezultatul fiind unul dintre cele mai frumoase așezăminte monahale ridicate în Moldova în vremea lui Ștefan cel Mare.

Deși reduse ca amploare, considerăm că cercetările arheologice de la Tazlău au reușit să ofere date noi și interpretări inedite cu privire la cronologia și evoluția ansamblului, invitând totodată generația mai tânără de arheologi să le continue. Le urăm succes!

²⁰ Melchisedec Episcopul, *Notițe istorice și arheologice adunate de la 48 de mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, p. 92.

²¹ DRH, A, III, București, 1980, doc. 86, p. 173, n. 10.

²² M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefan Voievod (1517-1527)*, Iași, 1943, p. 108-115.

²³ *Ibidem*.

²⁴ DRH, A, III, București, 1980, doc. 93.

LES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUE DE TAZLĂU (DÉP. DE NEAMȚ)**Résumé**

Les recherches archéologiques initiées en 1984 au monastère Tazlău – fondation du voïvode Étienne le Grand – ont été le résultat du début des travaux de conservation et restauration de l'ensemble religieux, touché par le temps, tout comme par le tremblement des terres du 1977. Quoique leur caractère fût assez réduit, les sondages se sont déroulés tant à l'intérieur de l'ensemble religieux, qu'à son extérieur, à l'endroit nommé *Sub Chetronia* ou *La Ceriul Mănăstirii*, là où la tradition locale garde la mémoire d'un monastère plus ancien. Les recherches archéologiques de Tazlău ont réussi à offrir des nouvelles informations et interprétations concernant la chronologie et l'évolution de l'ensemble.

LÉGÈNDE DES FIGURES

Fig. 1 – Tazlău. Le plan des surfaces étudiées dans l'enceinte du monastère Tazlău.

Fig. 2 – Tazlău. La coupe ouest du S. 2. La succession des dépôts: 1 – couche de gravier; 2 – couche d'argile; 3 – terre châtain; 4 – pavage en briques; 5 – pavage en pierres de la rivière; 6 – remplissage en pierre, briques et terre grisâtre ; 7 – couche de terre châtain foncé aux fragments de briques et pierre; 8 – couche de mortier; 9 – couche de terre châtain aux traces de brûlure; 10 – couche de mortier; 11 – couche de terre châtain aux pigments de mortier et briques creusées; 12 – couche de terre végétale.

Fig. 3 – Tazlău. La coupe est du S. 4. La succession des dépôts: 1 – argile jaune aux gravier (couche stérile); 2 – terre châtain; 3 – fondation tournée; 4 – argile (tranchée de fondation); 5 – argile mélangée au gravier; 6 – terre végétale.

Fig. 4 – Tazlăul Vechi - *Sub Chetronia*. La coupe ouest du S. 1. La succession des dépôts: 1 – argile jaune (couche stérile); 2 – couche en argile grisâtre au matériel néolithique; 3 – argile issue des tranchées de fondation; 4 – mortier (niveau de construction); 5 – remplissage en argile jaune; 6 – fondation en pierre.

Fig. 5 – Tazlăul Vechi - *Sub Chetronia*. Le plan des surfaces étudiées et le trajet des fondations.

Fig. 6 – Tazlăul Vechi - *Sub Chetronia*. La reconstitution du système de la voûte.